

RAMSØY GRUVER

av Torril Gjølstad, Anne Marie Halvorsen og Wenche Wangen

Vest for Glomma og 3,5 km nordvest for Nor stasjon i Solør ligger Ramsøygruvene. Folk som ferdes i skog og mark vil i dag registrere dem som 10 store og små vannfylte hull, gjerdet inn så ikke folk og dyr skal falle ut i. De er nemlig svært dype noen av dem. Ved noen av gruehullene ligger ennå utbrudt malm, som aldri ble benyttet. I dag høres bare suset fra de dype skogene her oppe, men for 200 år siden var det liv og røre her. Hvordan kunne noen finne på å anlegge gruver her midt inne i skogene? Hva var forutsetningene for driften og hvordan ble gruvene drevet? Hvilken betydning fikk de for bygda og for menneskene der?

Vi vil forsøke å gi et bilde av det som foregikk i og rundt Ramsøygruvene i årene 1708 - 1830 og 1870 - 1877. Det er imidlertid nødvendig å påpeke at driften av Ramsøygruvene ikke kan belyses isolert, de må knyttes sammen med driften av Spetalsgruvene i det gamle Vinger, og Odals Jernverk i Sør-Odal. Først ved å se disse virksomheter under ett, kan man få et helhetsbilde av utviklingen og det som skjedde.

Driften strekker seg over en lang periode, men vi har valgt å legge vekt på 1700 -tallet. Oppgaven er todelt, den første delen beskriver bygda og grue-driften. I den andre har vi forsøkt å beskrive gruvenes plass i samfunnet, og hva de betydde for distriktet og menneskene der.

JERNVERKS- OG GRUVEDRIFT

Brandval og Vinger før og nå

Brandval og Vinger er i dag deler av den nye Kongsvinger kommune. Før sammenslutningen 1 Januar 1964 var Brandval og Vinger selvstendige kommuner, og Kongsvinger hadde bystatus. Storkommunen har også i dag bystatus, men "byen" er serpreget på mange måter med sitt flateinnhold på over 1000 kvadratkilometer. Kongsvinger oppsto som følge av at en festning ble bygd som vern mot svenskene, og tatt i bruk i 1652.

Både Brandval og Vinger er typiske skog- og Jordbruksdistrikter, og disse bygdene hadde bosetting fra før år 1000. Gårdsnavnene tyder på dette, og en regner med at 1/3 av gårdene i Brandval er fra før år 1000. Bergartene i distriktet gir god grobunn for skog, men var tidligere

mindre egnet for jordbruk. I matrikkelen av 1723 nevnes gard for gard som "beliggene i sollien, men frostlendte". De gamle gardene i det frostfrie draget var da ennå "korgarder", mens de lavereliggende var "smørgarder". Slike skiller har vi ikke lenger, og den første forbedringen for jordbruket utgjorde nok grøf-tinga som begynte i 1790- årene. Ellers vet vi at husdyrholdet var av stor betydning i denne tidsepoken som vi skal konsentrere oss om, det vil si mer enn 250 år tilbake.

På 1700- tallet var grensekrigene den største minus-faktoren her i distriktet. Det ble herjet og brent, og fe, hester, klær og mannskap ble kapret til krigens formål. En plussfaktor var finneinnvandringen. Finnene til-brakte i alminnelighet en stille tilværelse basert på selvberging inne på Finnskogen, men en del tok

del i arbeidslivet nede i bygda. Distriktet var inne i barkebrøddårhundret. Uår og storflommer skapte forstyrrelse og nød. I krigens kjølvann tok salg av kirke - og krongods til, og dermed kom spekulanter og pengeutlånere. Resultatet ble ofte pantsettelser og fallitt.

Kornmonopolet i 1735 skapte hungersnød og underernæring. At poteten ble kjent og dyrket, hjalp mye, men med den fulgte spritproduksjon som førte til store ulykker, helt til den ble forbudt i 1740.

På 1700- tallet kom en omlegging av næringslivet her i landet som økte etterspørselen av jern. Dette ble også merkbart i vårt distrikt.

I Brandval er det registrert flere Jernvinner eller blåstrer som det også kalles. En er funnet på Smedtorpet på Brandval Finnskog, og den skal være fra 1500- tallet. Man regner med at bygdene var selvforsynte med jern til husbruk og vel så det. Det kan nevnes at slottsskatten av 1527 for Brandval sogns vedkommende ble avgjort med 224 jern. På begynnelsen av 1600-tallet dekket gården Trastad i Vinger også noen av sine skatter i jern.

NÅR STARTET GRUVE- OG JERN-VERKSDRIFTEN I VÅRT DISTRIKT?

Flere kilder antyder at det foregikk gruve- og jernverksdrift i vårt distrikt på slutten av 1600-tallet. Som nevnt dekket Tråstad gård i Vinger noen av sine skatter i jern. Det viser at tilgangen på jern var større enn det som var vanlig, et jernblester var ikke skattlagt. I 1689 tok presten i Vinger til å føre kirkebøker, mer enn 40 år før slikt ble påbudt. Der førte han inn de som kom eller reiste «med pass». Der står direktør Lars Robsahm «ved verket», Anders masmes-ter m.fl.. Verket det her er snakk om må vere Odals Jernverk. Ei ovnsplate innstøpt «Odals Verk 1704» skulle være et godt bevis for denne antagelsen.

Det er grunn til å tro at Jernmalm til Odals Verk ble hentet fra Foss (senere ble disse gruvene kalt Ramsøyen) gruver i Brandval da verket ble anlagt i begynnelsen av 1700-tallet. To vitner i 1709 fortalte at de hadde arbeidet i gruvene to år før.

Etter en besiktigelse i 1732 ble det fortalt at de kunne se det stedet hvor malmgangen først var blitt blottet, og at det var avsynket på elleve steder. Videre var det et større malmbrudd, kalt Storgruva, som sto full av vann. Ved den var det større mengder settved, som ennå kunne brukes. Det ble påpekt at en kyndig mann måtte føre oppsyn med malmbrytingen, «thi til dato har malmbryderne raadet sig selv». (Bygdebok for Sør-Odal, s. 334)

Når det gjelder Spetalsgruvene, er det uklart når de kom i drift. I Brandvalboka blir det nevnt at Spetalsgruvene var i drift med masovn før 1643, før Hannibalfeiden. En kjent svensk bergmann, Harald Olufsen skulle ha stått for driften. Det var tidligere satt igang gruve- og jernverksdrift i Vermland, og malmforekomster i Norge var interessante for svenskene. Gruvene lå øst for Glomma, og innen et område som hypig ble hjemsoekt av svensker på herjingstokt på midten av 1600-tallet. Enkelte mener at Lars Robsahm ved Odals Uerk også gjenopptok driften av Spetalsgruvene og den masovnen som da fantes der, samtidig som han startet Odals Verk. Det ser ut til at Ramsøyen gruver ble anlagt for å skaffe malm til Odals Verk, mens Spetalsgruvene har hatt en mer selvstendig stilling ettersom de hadde en masovn på stedet. Etter 1739 er imidlertid driften av de to gruveanleggene og jernverket nært knyttet sammen.

FORUTSETNINGER FOR JERN-VERKS- OG GRUVEDRIFT.

Fra begynnelsen på 1500-tallet til slutten

på 1700-tallet ble det grunnlagt en rekke jernverk i Norge. De lå stort sett på Østlandet, noen få lå på Møre og i Trøndelag. Myndighetene i København interesserte seg mer for bergverksdriften enn noen annen næringsvei, metaller var en sikrere rikdom enn noe annet, mente de. De innså også at denne næringen trengte statshjelp for å få satt i gang, det trengtes store ressurser til redskap, bygninger langt fra folk og avlønning av arbeidsfolk. Inntektene kom jo ikke før produktene var solgt.

Bergverkene var ofte kongens eiendom, men private eiere fikk store privilegier, som tollfrihet, skattefrihet, enerett til gruvedrift i store distrikter, rett til å tvinge bøndene til arbeid eller kjøring for verket – den såkalte cirkumferensen.

LOVGIVNING.

Den første bergverksordningen som gjaldt for Norge var fra 1540, i 1683 fikk vi Berg Ordinance av 23. Juni. Begge lovverk bygger på såkalt «bergfrihet», dvs. at retten til å skjerpe og få mutingsbrev var fri for enhver som gjorde funn. Funnet måtte imidlertid meldes til myndighetene, og muteren måtte begynne å utnytte funnet innen et visst tidsrom. Samme lov gjaldt når et jernverk med alle innretninger og tilhørende gruver lå ubrukt utover en viss tid. Man kan godt si at gruve- og jernverksdriften ble favorisert gjennom det daværende lovverket. Det skulle vise seg at denne «bergfriheten» kom til å gjelde de mest bemedlede borgerne, ingen uten ressurser og innflytelse kunne bli gruve- eller jernverkseiere, og dette gjaldt også for vårt distrikt. Det var ofte svensker og tyskere som ledet driften i begynnelsen, de hadde erfaring.

FORUTSETNINGENE FOR VERKET I ODALEN.

1700-tallet fikk en gunstig start i Norge. Den spanske arvefølgekrig hadde bidratt til at det ble gode konjunkturer og økt

aktivitet på mange områder. Et utslag av denne aktiviteten var anlegget av jernverket i Odalen. Det var krig ute i Europa, og en krig i Norden var sannsynlig. Derfor så det riktig gunstig ut for et nytt jernverk. Verket lå nær den nye festningen på Kongsvinger, og krig ville, av driftsmessige grunner, være til gagn for verket. Det var ikke bare til kanoner og geværer man trengte jern. Det ble også mer og mer vanlig å bruke jernovner til oppvarming av vanlige boliger. Plasseringen var gunstig. For å smelte malmen, trengtes store mengder trekull. I vårt utpregede skogsdistrikt var det flust med råmateriale. Tørrkragg og uveksterlig skog var godt skikket, og kullbrenninga var derfor av stor nytte når det gjaldt å renske ut og reise skogene. Det var nok å ta av, og selv tvangsleveringen til Verket og dens «cirkumference», som vi skal ta for oss senere, førte neppe til for hard beskatning på skogene.

Resultatene svarte imidlertid ikke til forventningene. Den første driftsperioden sluttet i 1723, dels fordi verket i likhet med flere andre norske jernverk, fikk merke konkurransen fra Sverige og dels fordi malmen fra Ramsøygruvene var «vanartig». «Den medfører saadan strænghet, u-art og vanskelighed at den på ingen maade har villet sig i Masofnen forsmelte!». Bygdebok for Sør-Odal, s. 336).

Hva betydde det at Ramsøymalmen var så streng? Mineralogen Steinar Foslie skrev en artikkel om gruvene i 1913 (Norges Geologiske Undersøkelser, nr. 68. årbok 1913).

Årsakene til at malmen var så tung å smelte, var det høye innholdet av titan. Derfor ville den neppe være tjenlig til noe annet enn støpejern, men den teknologi de rådde over på den tiden.

Eierne av verket søkte så om noen års utsettelse med driften. De ville forsøke å

finne en malm som kunne blandes med Ramsøymalmen som kunne gjøre den mere lettsmeltelig.

I 1739 fikk verket nye eiere, og driften startet opp på nytt. Norge hadde fått monopol på jernleveranser til Danmark, så det var lysere utsikter for jernverksdriften. Dessuten hadde man tatt i bruk en gammel velkjendt måte å «bløtgjøre» titanmalm på, nemlig å blande den med kalk. Kalken ble fraktet Nes-bygdene. Dermed ble driften i Ramsøygruvene igjen tatt opp. En annen årsak til at jernverket kunne sette igang driften igjen var at det i 1737 fikk tilgang til den «bløte» malmen fra Spetalsgruvene i Vinger, omtrent 1 1/8 mil fra verket. I flere kilder er det nevnt at denne malmen ble «oppdaget», men disse gruvene hadde vært i drift før. Det er imidlertid grunn til å tro at de har vært under svensk innflytelse, og at krigssituasjonen hadde isolert gruvene som lå på Østsiden av Glomma.

Rundt 1770 ble det også oppført en ny masovn i Spetalen, og ru-jern ble nå kjørt til Odalen. Dette lettet transporten betraktelig.

Driften holdt så på i nærmere 100 år. Det ble produsert støpejernsovner, noe Ramsøymalmen egnet seg godt for. I 1830 stoppet driften opp, i krigsårene hadde produksjonen gått ned, og det var vanskelig å reise kapital.

I 1872 tok et svensk kompani med P. R. Sundstrøm som teknisk leder opp igjen driften i Spetalsgruvene. Han stiftet et nytt selskap under navnet «Solør og Odalens Jernverksinteressentselskap», og satte igang drift i Ramsøyen. Transportmulighetene var nå bedre, og det ble brukt dynamitt til å sprengte ut malmen. Denne gangen ble malmen kjørt til Spetalen hvor det ble fantes egen masovn. Odals verk var altså ute av bildet. Driften ble innstilt i 1877. Det ser ut til at det har vært mangel på kapital

som har vært en av årsakene til at det nye jernverket måtte innstille driften. Men det er nevnt at det var store vanskeligheter med å få pumpet vann opp av gruvene, den dypeste var etter hvert blitt 70 m. dyp. Etter 1877 har det ikke vært drift i Ramsøygruvene.

HVORDAN FOREGIKK DRIFTEN?

I den første perioden ble malmen brutt ut ved fyrsetting. Det foregikk ved at berget ble varmet opp med bål av settved. Etterpå ble det avkjølt med kaldt vann så det ble sprødt og lett å slå i stykker.

Arbeidet kunne vere dramatisk. Når gruve ble dyp, ble den fort full av røyk, og den som tente på måtte ta seg raskt opp igjen. Kruttet var kjent i den første perioden, men det var så dyrt, så fyrsetting var vanlig til langt utpå 1800-tallet. I den siste driftsperioden ble det benyttet dynamitt. I ettertid er det naturlig å reise spørsmålet, hvordan fikk de pumpet opp vannet som nødvendigvis måtte samle seg på bunnen av gruvene? Det var da også et stort problem, og det ble større ettersom gruvene ble dypere. Vannet ble suget opp ved et sugesystem som ble drevet manuelt eller ved hjelp av hester. Når gruve ble dyp måtte vannet suges opp etappevis. På 1770-tallet ble hestekreftene erstattet av vannkraft. I bygdebøkene kan en lese om de avtaler som ble gjort med grunneierne om vannrettigheter og oppdemning av vann.

Jernverkseieren het dengang Neuman, og det fortelles at han bygget et lite kraftverk bestående av et skovelhjul med vanttilløp gjennom ei trerenne fra elva Skira ved Spetalsgruvene. Dette arrangementet ble kalt «Konsten» kanskje fordi det var det første forsøk på å mekanisere noe av gruedriften. Den kunne brukes både til å pumpe opp vann og til andre heisanretninger. Det fortelles at maskineriet ble ettersatt og smurt av ei gammel kone som bodde i nærheten. Hun ble kalt "Kari konsten", men en dag tok sko-

velhjulet tak i stakken hennes, så ble slengt rundt til hun ble slått i hjel.

GRUVEANLEGGENES STØRRELSE OG PRODUKSJON.

Ramsøygruvene besto av 13 navngitte gruver og ca. 16 mer eller mindre ubetydelige skjerp. I Spetalen var det 9 gruver. Arbeidsstokkens størrelse er vanskelig å skaffe sikre opplysninger om, men i 1872 var det til å begynne med 30 mann beskjeftiget ved gruvene, etter en stund økte antallet til 50. Det var altså ingen liten arbeidsplass. I Spetalen var det neppe noen stor arbeidsstyrke.

Hvor mye ble det hentet ut av gruvene? Den første befaringsrapport av Ramsøygruvene fant sted i 1732. Da ble det nevnt at av de 350 tønner malm ved Odals Verk, var 320 fra disse gruvene. Dessuten fant man 200 tønner ved gruvene dengang driften i 1739 ble satt i gang. Den siste rapporten er fra 1872. Der står det:

"Efter en befaringsrapport av 23/7 72 fra bergmester Meidell og geschworne Hansteen opføres de i drift værende gruber og deres produksjon i løpet av de første 5 maaneder:

Morfars grube	5000 sv. centner.
Larsgruben I og II	52000 sv. centner.
Larsgruben III	15200 sv. centner.
Storgruben	65000 sv. centner.
Smiugruben X	5000 sv. centner.
Sum	142000 sv. center.

eller ca. 7000 tonn, efter datidens forhold en betydelig produksjon. Efterat imidlertid malmens tungsmeltelighet var

bragt paa det rene, stagnerede malmtransporten ganske, driften blev indskrænket betydelig og malmen lagret ved gruben".

Dette er den siste rapport fra Ramsøygruvene. Siden den gang er det ikke blitt brudt ut mer malm. De hadde vært i drift i nærmere 100 år, drift som er dokumentert. Hvilken betydning fikk gruvene og jernverksdriften for bygdene?

GRUVEDRIFTEN OG BYGDA Verkets circumference.

Tidligere er nevnt de såkalte bergverkssprivilegiene uttrykt gjennom "circumference act". Odals Verk hadde en slik circumference som omfattet rettigheter i Brandval, Vinger, Grue og Odalen. Hvilke rettigheter var det snakk om? Gardene ble pålagt å skaffe settved til gruvene, kull til masovnene og varer til Jernverket. Ved «Oudahls Jern - Verks Circumference act» av 16. september 1739 ble det dessuten stadfestet at alle sagbruk i en omkrets av ca. 4 mil skulle nedlegges. Det ble også forbudt å hogge bjelker eller sagtømmer til salg. Av skogene skulle det bare avvirkes kull og ved til verkets drift. Alle elver, strømmer og fosser under circumferenceen skulle, »til Verkets Tjeneste være prioritert, og dets derudi verende Hængsler ikke med noget anføres under stor Straff».

Det ble satt opp lister over de bøndene som skulle levere kull og settved til

NORSK STEINSENTER

STRANDGATEN, 4950 RISØR. TLF. 37 15 00 96 FAX. 37 15 20 22

SMYKKEFATNINGER Ekte
OG UEKTE
CABOCHONER OG TROMLET
STEIN I MANGE TYPER OG
STØRRELSER
FERDIGE SMYKKER
GAVEARTIKLER
KLEBERSTEINSARTIKLER
ETC, ETC.
ENGROS

VI SENDER
OVER HELE LANDET

STEINSLIPERUTSTYR
GEOLOGIVERKTØY
UV-LAMPER
FOLDESKER
VERKTØY
RÅSTEIN
BØKER
TROMLEMASKINER
ETC, ETC,
DETALJ

Verkets hammer og gruver. I Brandval anneks var det snakk om 3 fullgarder, 5 halvgarder, 16 ødegarder og 3 rydningsplasser. Av garder som skulle «forrette Kiørsel til dette Værks Fornødenhed» var i Brandval 9 fullgarder, 9 halvgarder, 15 ødegarder og 6 rydningsplasser.

HVORDAN REAGERTE BØNDENE PÅ CIRCUMFERENCEN?

Bøndene var misnøye med ordningen. Vel fikk de brukbar betaling, men det hindret dem i å utføre arbeid på sin egen gard. Dertil kom det at årene rundt 1740 var en nærmest sammenhengende periode av nødsår. Mange av bøndene protesterte og nektet å kjøre den lange veien til Verket. Hvordan skulle de kunne kjøre når de ikke engang hadde halm til hestene?

På høsttinget i 1753 var nesten alle bønder i Vinger innkalt fordi de hadde vært uvillige til å etterkomme pliktene overfor Verket. Bøndene svarte at de ikke visste om Verket hadde rett til å kreve dette. De var dessuten bebyrdet med å kjøre bygningsmaterialer til den nye festningen. De hevdet også at trekullbrenning hadde de ingen greie på. De ble imidlertid imøtegått av Verkets talsmann, kjøring for festningen fritok dem ikke for pliktene overfor Verket, men noen steil holdning ble det ikke vist fra noen side.

Et nytt tingsvitne ble tatt opp i 1755 for å klargjøre forholdene mellom bøndene og Verket. Nå talte bøndene tydeligere.

Protokollføreren uttrykker seg svært forsiktig, han kunne nemlig ikke tro sine egne ører da bøndene faktisk forlangte å se den originale bergamtsforretning fra 1739 om Verkets rettigheter og deres plikter. Skulle de kjøre og skulle de leve-re kull og ved, så måtte de få vite vilkårene, men de motsatte seg ikke lenger.

MALMVEGEN

Veien fra Brandval over skogen til Odals Verk ble kalt «Malmvegen». Veien ble brukt til malmkjøring vinterstid. Veien er tung og bratt, så det kan ikke ha vært store lassene de har dratt av den tunge Ramsømalmen. Sikkert er det at det må ha vært et slit for både hest og kar. kjøring av ved og kull gikk etter samme veien. I den siste driftsperioden ble malmen fraktet til elva, til «Patronærkra», trolig oppkalt etter den daverende eier Sundstrøm som kalte seg patron. Det var en vanlig tittel på en svensk brukseier. Fra «Patronærkra» ble malmen fraktet på land forbi Gjølstadfossen. Herfra ble den fraktet på en liten slepebåt "Valborg", som vingersmannen Peder Olsen Badstuen førte. Han fraktet malmen til Nor ved Tråstad. Her ble den fraktet på tog til Jernverket ved Spetalen.

SAMFUNNET I GRUVEÅSEN.

Det finnes sparsomt med opplysninger som forteller om hvordan det så ut i området rundt Ramsøygruvene. Det er den dag i dag spor etter bygninger i nærheten av gruvene, og den som er observant kan se på skogbunnen at det har vært dyrket

EUROBUSS ER TURSPESIALISTEN

En god samarbeidspartner for
"Steinfolk"

Bussleie; fra 15-seters minibusser til
førsteklasses turistbusser med
erfarne sjåførere. Høy standard og
sikkerhet. Gunstig pris.
Be om tilbud!

Skreddersydde turer for lag og
foreninger. Gi oss ønsker, – eller be
om forslag. Vi har erfaring.

Programførte turer i inn- og utland.
Be om vår katalog.

Tlf. 62 53 23 33

Tlf. grønn linje

80 03 37 30

EuroBuss

A/S HAMAR OG OMLAND BILRUTER - 2300 HAMAR

jord her. Hva slags bygninger var det
nødvendig å ha i gruveområdet?
Ved de fleste gruver var det som regel et
"zechenhaus", eller sakkenhus på norsk.
Det var til bruk for forretningsdrift og
gruvefolkets daglige samling. Det fortel-
les at hovedbygningen på Ramsøyen
gard ble flyttet opp til gruvene. Det fin-
nes kulltegninger av bygningen, som var
stor og på to etasje. I første etasje skal
det ha vært kontorer for oppbevaring av
papirer og regnskaper, her ble også løn-
na regnet ut. Her var leilighet for «sjefe-
ne», og et stort kjøkken. I annen etasje
var det rom for endel av arbeiderne som

kom langveisfra, og som hadde behov
for overnatting. Det kunne i perioder
vere mange av dem, så det ble nok trangt
her oppe.

Rester etter grunnmuren viser en flate på
ca. 13 x 7,5 m. Når gruvedriften opphør-
te, ble huset tatt ned og solgt.

I driftsperioden i 1870 ble det også opp-
ført ei dynamittbu. Det er mulig at det i
Gruveåsen har stått flere slike hus, men
de er vanskelig å finne rester etter da de
ofte manglet grunnmur. Men ei bu vet
man sikkert om, og det er

«Dynamittbua» på Smestad (i Brandval).
Denne bua sto først på høyden overfor
Morfarsgruven, på den andre siden av
«malmveien». Bua var 2,5 x 2,5 m.

Dynamitt kom først i salg i 1869. Det
var en ovn til å varme dynamitten i inni
bua. Etter at gruvene ble nedlagt, ble bua
flyttet ned til Smestad.

MENNESKENE I GRUVESAMFUNNET.

Etter tysk mønster var gruvedriften byg-
get opp hierarkisk med markerte klasse-
skiller mellom de forskjellige lag. Som
den daglige leder sto direktøren.

Bergskriveren var ansvarlig for regnskap
og kasse. Overstigeren var den tekniske
sjef ved gruvene. De vanlige stigerne var
arbeidsformenn, marksjeiderne sto for
oppmålinger og ertssjeiderne var for-
menn for sjeiderne. Under disse sto så
malmbryterne. Stigere hadde en nøk-
kelstilling, og betegnet toppen på den
menige bergmanns avansementsmulig-
heter.

Hvor mange som arbeidet i gruvene til
enhver tid, varierte en del. Men i Jens
Krafts «Topografisk - statistisk
Beskrivelse over Kongeriket Norge»
(Kristiania, 1820) står det at «Oudalens
Jernverk» tilsammen hadde 56 gruvear-
beidere i 1819.

Av og til dukket det opp personer med
titler i tingbøker, panteregister og skatte-
lister. Det viser at det var en del tyskere,

svensker og valoner som arbeidet i gruvene, men de fleste av arbeiderne var fra distriktet.

I kirkeboka fra 1715 oppgir Marie Christiansdatter Ramsøy malmbryter Johan Eriksen som far til sitt barn. I Tingbok for 1717 (s.117) finner vi far-skapssak fra 1715, Johan Eriksen Dahlpohl, malmbryter, og Marie Eriksdatter, tjenestejente på Ramsøyen. Var det de samme personene? I 1720 giftet i alle fall malmbryter Johan Eriksen seg med Gudbjørg Halstensdatter. På Gruvebråten bodde «bergbryter» Henrik Nilsen i 1765. Breenasen var en annen plass der det bodde gruvearbeidere. Plassen ble ryddet i 1920, og rydningsmannen var svensk og het Johan Brunsell. Han var ansatt i gruva, men ble ledig en tid og tok fatt på ryddingen. Smestad ble ryddet i 1860 av borsmeden ved Ramsøygruvene, Johan Anderson. Også han var svensk, og hans to sønner var også smeder, den ene av dem, Gunerius, gikk bare under navnet "Gruv-sme'n".

En gang ble det til og med holdt bryllup i driftsbygningen ved gruvene. Det var da Ole Amundsen giftet seg med Lina Larsdatter Liseth i 1874.

Det er mange her i distriktet som har forfedre som har hatt tilknytning til gruva. Ennå vet folk å fortelle småepisoder fra denne tiden. Blant annet fortelles det at en av sjefene hette Reiff. Han gikk under

navnet «Reven». I øvre Gruvebråten bodde en som ble kalt "Bjørnen", han arbeidet i gruvene. En gang skulle det være fest, og i den anledning ble det kjøpt inn en sau. "Det er rart at reven og bjørnen kan bli forlikt om å ete av samme sauen," sa en unggutt.

DE FØRSTE LØNNSARBEIDERNE.

Bergverksdriften var den første kapitalistiske virksomheten her i distriktet, og de som arbeidet i gruvene eller var engasjert i annet arbeid knyttet til gruvene, var i virkeligheten de første lønnsarbeidere i distriktet. Høsten 1709 fortalte Tørris Leikvang at han to år før hadde arbeidet som malmbryter i Fossgruva. Han hadde fått 20 shilling for dagen. Flere andre har også fortalt at de har brutt malm for samme betaling (Odalsboka).

En annen kar, Gudbrand Åbuset, hadde laget og kvasset kiler. Han fikk 4 shilling for å lage en kile av 2 gamle, eller når han la jernstanga dobbelt, og 1 shilling for å kvesse 2 gamle kiler.

Malmkjøringa var heller ikke dårlig betalt, 1 ort tønna fra Spetalsgruvene og 2 ort fra Ramsøyen.

Det finnes lister over fattigskattinndragningen. (Se vedlegg). Den ene er fra 1782, den andre fra 1796/87.

«Dagarbeidere» betalte 2 shilling av hver daler de tjente, mens gruvearbeidere betalte 1 shilling av hver daler.

I 1782 betalte gruvearbeider Gøsta

Vinger XX Hotell

KURS/KONFERANSE

PROFESJONELT TILRETTELAGT
KONKURRANSEDYKTIGE PRISER
ALLE FASILITETER/RETTIGHETER
TA KONTAKT FOR TILBUD

ØSTRE SOLØRVEI 6, 2200 KONGSVINGER
TELEFON 62 81 72 22. FAX 62 81 70 35

Helstrøm 1 daler, 1 ort og 12 shilling i skatt. (1 daler = 4 ort = 96 shilling). Etter dette skulle han ha tjent 132 daler. På lista fra 1786/87 finner vi igjen Gøsta Helstrøm, nå som «dagarbeider». Han betalte nå 2 daler, 2 ort og 4 shilling, som tilsvarte en inntekt på 122 daler. Vi ser at han tjente mer på å være gruvearbeider i 1782 enn «dagarbeider» i 1786/87.

EN TRYGG ARBEIDSPASS?

Verket var et lite samfunn med egen økonomi, eget forsyningssystem, egne rettsregler under Oberbergamtets Jurisdiksjon, egen skole og fattigvesen. Verkseieren ila bøter for drukkenskap, slagsmål og andre forseelser. Pengene ble tilført fattig- og skolekassa. Verkseieren betalte en viss sum i året til denne kassa, og arbeiderne betalte 1 eller 2 shilling for hver daler. Pengene gikk til fattige, gamle og arbeidsudyktige. **Hva skjedde når noen ble skadet under arbeidet?**

I 1797 ble Hans Eriksen ødelagt under gruvearbeid. Han fikk begge bein delvis knust. Han var familieforsørger med flere barn, og sendte en søknad om understøttelse til Oberbergamtet på Kongsberg. Av verkseier Neuman var han tilstått 2,5 daler i måneden, men det var ikke tilstrekkelig for han var under «feltskjærs hand», og måtte ha innkvarterling hos fremmede.

Det går fram av søknaden at Hans Eriksen hadde arbeidet i gruvene i 18 år, og hadde dermed betalt 1 shilling av hver daler i alle disse årene. Han hadde vel håpet å få noe igjen. Men av regnskapet til verket går det fram at de eneste utgifter de hadde på Hans Eriksen var 2 daler, 1 ort og 18 shilling. Det var til begravelsen da han døde i år 1800.

Gruvedriften ble ikke den stimulansen for bygdene som en del mennesker antok at den ville bli. Riktignok skaffet Verket sårt tiltrengte arbeidsplasser, vi fikk de

første lønnmottakerne blant vanlige folk på bygda, med alt det som det førte med seg av godt og vondt. Når gruverdriften ikke ble noen «big business», kan det ha flere årsaker. Årene mellom 1700 og 1800 var på mange måter en vanskelig periode. Den store nordiske krigen satte sitt preg på de første årene, sykdommer herjet utover bygdene, og rundt 1740 fikk vi en rekke uår. På slutten av 1700-tallet kom det imidlertid en bedring, dette ble da også den beste driftsperioden for gruvene.

Den tekniske utviklingen var ikke kommet langt nok ennå, det var mange og store vansker av driftsmessig art. Dessuten var gruverdriften svært kapitalkrevende, finansieringen ble etter hvert et stort problem. Transporten var lang og vanskelig – både når det gjaldt malmen og de ferdige produktene. Vi som lever i et moderne samfunn, kan bare delvis forestille oss hvor problematisk det må ha vært, men gruvene ligger der som et minnesmerke om fjerne tider og en virksomhet som er nesten glemt av folket i distriktet.

KILDER

TINGBØKER.

KILDER FRA RIKSARKIVET OG FRA STATSARKIVET.

NORGES GEOLOGISKE UNDERSØKELSER NR. 68,

ÅRBOK 1913. ARTIKKEL AV STEINAR FOSLIE.

BRANDVALBOKA I. BYGDEHISTORIE.

BYGDEBOK FOR VINGER OG EIDSKOG 1965.

ODALSBOKA INNTIL 1919 AV B. KIRKEBY.

TOPOGRAFISK STATISTISK BESKRIVELSE OVER KONGERIKET NORGE,

KRISTIANIA 1820, AV JENS KRAFT. MUNTlige KILDER.

RØROS KOBBERVERK, 1976.